

Investigation and Analysis of “Speech Pollution” in the Story of the Lion and the Cow from “Kelileh and Demeneh” based on Julia Kristeva's Theory

Hojjat Allah Omidali ^{1*}

1. Corresponding Author, Associate Professor of Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Languages, Arak University, Arak, Iran. Email: H-omidali@araku.ac.ir

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:

Received: 13/03/2024

Received in revised form:
10/06/2024

Accepted: 22/06/2024

Keywords:

Kristeva's theory of contamination,
the story of the Lion and the Cow,
Kalila and Demeneh,
tittle-tattle.

ABSTRACT

Julia Kresteva - one of the post-structuralist critics - proposed the theory of pollution and stated that the subject - the artist/literary creator - projects and expresses the pollution and filth of the human soul through the text. Kalileh and Damneh is a very thought-provoking and practical book that contains political and social strategies, the author's main goal is to express principles for a strong and stable governance. This research, in a descriptive-analytical way, intends to explain one of the basic -speech- contaminations of the society in the story of the lion and the cow from the perspective of Kristeva's contamination theory. In this story, the subject - Nasrale Menshi - analyzes the different aspects of this pollution with different anecdotes. Each of the three sides of the speech triangle in this story - Damneh, the Lion and the Cow - have contaminations, each of which has a share in the process of the occurrence of speech pollution. Greed, trickery, jealousy, fear, haste, revealing one's mind and secrets to others, naivety and excessive trust in others, etc. are among the most important contaminations of the characters involved in the rhetorical triangle.

Cite this article: Omidali, H. (2025). Investigation and Analysis of “Speech Pollution” in the Story of the Lion and the Cow from “Kelileh and Demeneh” based on Julia Kristeva's Theory. *Research of Literary Texts in Iraqi Career*, 6 (4), 1-22.

© The Author(s).

Publisher: Razi University

DOI: 10.22126/ltp.2024.10408.1245

Extended abstract

Introduction

Julia Kristeva's "Pollution Theory" asserts that language functions not merely as a transparent conduit of meaning, but as a stage upon which the formal rules and structures of signification (the Symbolic Order) clash with the subterranean currents of unconscious drives and emotions. In other words, when we speak, we both adhere to linguistic conventions and, simultaneously, allow our repressed desires and impulses to surface between the lines, disrupting the customary order. In this process, the subject -as the speaking agent- casts anything that threatens the boundaries of its subjectivity as the "Other," seeking to expel, reject, or eject it in an effort to purify both the self and its surrounding community. This purification is enacted through symbolic imagery (myths, archetypes) or the deployment of unsettling terms, bringing the unconscious and the shadows of the psyche into view so that they may be cleansed. Kristeva argues that through the very act of textual creation, the subject/artist discharges the inner pollution of the human psyche, and the abject functions as a destabilizing force within the symbolic structure of language.

The story "The Lion and the Cow" from Kelileh and Demneh is a symbolic tale of power dynamics and human relationships, in which its three principal actors—Dimnah, the lion, and the Cow -shape the process of "slander" through their polluted speech. In this narrative, Demneh manipulates the lion with cunning deceit and coaxes the Cow into revealing its secrets; the lion, driven by fear and haste, complies with Dimnah's schemes, while the Cow, through misplaced trust, exposes itself to danger. The central question of this study is: In "The Lion and the Cow," upon which impurities does the taint of slanderous speech rest, how does it emerge, and what strategies enable escape from or immunity to this pollution?

Method

The research employs a descriptive-analytical methodology and analyzes the provided content due to the given methodology. Furthermore, the researcher has been careful about the interpretations to be carefully made and be precisely provided.

Results

Slander functions as a central manifestation of pollution in the tale "The Lion and the Cow." With a multifaceted and in-depth perspective, the author unfolds the structure of this phenomenon within the narrative. By precisely delineating the destructive consequences of slander—from the erosion of familial foundations and the weakening of social bonds to the arousal of guilt and moral sanctions—the narrative both explains its causes and warns of the irreparable harm it inflicts on individuals and communities.

The emergence of slander requires the interaction of three agents, which can be modeled as a "communication triangle": the slanderer and two addressees. Each side of this triangle carries

its own set of linguistic and psychological pollutants that contribute to the rise and persistence of slanderous speech. As long as all three parties-the speaker and both recipients-remain fully exposed to these pollutants, slander flourishes easily. However, if any recipient becomes aware of these corrupting forces and shields themselves, the impetus and durability of polluted discourse diminish sharply. In “The Lion and the Cow,” Dimnah, as the polluted speaker, exploits selfish and deceitful motives to instigate slander, while both the lion and the Cow - as the other two vertices- contribute significantly to reinforcing and amplifying this polluted dynamic through their own psychological and social traits.

Dimnah’s insistence on attaining high status and her disgust with anonymity reveal her inner and social pressures, driving her to employ deceitful stratagems. From the perspective of Pollution Theory, linguistic and psychic pollutants exist in a feedback loop, each feeding and reinforcing the other. In Kelileh and Demneh, Demneh epitomizes deception: by concealing her true motives and inverting her intentions, she lures her audience into believing in her sincerity and compassion. Her calculating scrutiny of the lion’s and the Cow’s behavior and her elaborate plotting heighten anxiety and tension. Ultimately, it is Demneh’s envy of the Cow’s standing with the lion that emerges as the primary catalyst for slander and the ensuing chain of corruption.

The lion in this narrative appears as an inexperienced, autocratic ruler whose foremost pollutant is fear-fear born of inexperience and hasty decision-making, which unsettles his psychological and behavioral equilibrium. This anxiety not only exposes the lion’s inner turmoil but also destabilizes his relationships with others. His second pollutant is unchecked haste, which brings about irreparable damage to both himself and his society. This impulsiveness prevents critical reflection and paves the way for further missteps. Consequently, the combination of fear and haste renders the lion vulnerable to Dimnah’s machinations and facilitates the fruition of her slander.

Although the Cow seems outwardly calm and carefree, it too is the source of fundamental pollutants that enable the slander to take root. Its first pollutant manifests as “undue trust” in Dimnah-trust extended without critical evaluation or skepticism toward the speaker’s hidden motives, leaving the Cow open to manipulation and deception. The Cow’s second pollutant is the transgression of its own subjectivity: by entering a realm misaligned with its nature, it commits its first error through association with “outsiders.” Moreover, its disclosure of personal secrets and capacities exemplifies a breach of privacy and betrayal of inner confidences, gradually undermining its psychological and social defenses. These two factors -excessive trust and self-exposure- combined with intellectual passivity and an inability to assess circumstances, create such fissures in the Cow’s defense that Demneh’s slander easily flourishes within this environment.

Conclusion

The analysis of “The Lion and the Cow” through the lens of Julia Kristeva’s Pollution Theory demonstrates that slander is not merely an unethical behavior but a complex structure of psychic tensions, linguistic ruptures, and power relations. Pollutants such as deceit, fear, haste, the disclosure of secrets, and unwarranted trust operate reciprocally among the narrative’s three central figures -Dimnah, the lion, and the Cow- thereby expanding the contaminated discursive space. In this context, language functions not only as a vehicle for narration but also as the very arena in which crises are revealed, where words carry threats, deception, or self-revelation. Particularly when semiotic forces are activated within the hidden layers of speech, the audience encounters a narrative that simultaneously challenges moral frameworks and disrupts the symbolic order. This study shows that reading classical texts through the perspective of Pollution Theory opens new horizons for understanding the covert operations of language in shaping both individual and social crises.

بررسی و تحلیل "آلودگی سخن چینی" در داستان شیر و گاو از کلیله و دمنه بر اساس نظریه ژولیا کریستوا

حجت اله امیدعلی^{*۱}

۱. نویسنده مسئول، دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و زبانها، دانشگاه اراک، اراک، ایران.
رایانامه: h-omidali@araku.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	ژولیا کریستوا -از منتقدان پساساختارگرا- با طرح نظریه آلوده‌انگاری اظهار داشت که سوژه -هنرمند/آفرینشگر ادبی- از طریق متن، آلودگی و پلیدی‌های روح انسانی/ خود را فراق‌کنی و بیان می‌کند. کلیله و دمنه کتابی است بسیار قابل تأمل و تدبّر و کاربردی و حاوی راهبردهای سیاسی و اجتماعی است که هدف اصلی نویسنده آن بیان اصولی است برای حاکمیتی توانمند و پایدار. این پژوهش به تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۲/۲۳
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۰۳/۲۱ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۴/۰۲	شیوه توصیفی-تحلیلی قصد دارد یکی از آلودگی‌های اساسی جامعه-سخن چینی- را در داستان شیر و گاو از منظر نظریه آلوده‌انگاری کریستوا تشریح کند. در این داستان، سوژه -نصراله منشی- ابعاد مختلف این آلودگی را با حکایات مختلف واکاوی می‌کند. هر کدام از اضلاع سه‌گانه مثلث سخن چینی در این داستان -دمنه، شیر و گاو- دارنده آلودگی‌هایی هستند که در فرایند وقوع آلودگی سخن چینی نقش موثری ایفا می‌کنند. حرص و طمع، حيله و نیرنگ، حسادت، ترس، عجله و شتاب، فاش کردن ذهن و اسرار خود پیش دیگران، ساده‌لوحی و اعتماد بیش از حد به دیگران و ... از مهم‌ترین آلودگی‌های شخصیت‌های درگیر مثلث سخن چینی است.
واژه‌های کلیدی: نظریه آلوده‌انگاری کریستوا، داستان شیر و گاو، کلیله و دمنه، سخن چینی.	

استناد: امیدعلی، حجت اله (۱۴۰۴). بررسی و تحلیل "آلودگی سخن چینی" در داستان شیر و گاو از کلیله و دمنه بر اساس نظریه ژولیا کریستوا.

پژوهشنامه متون ادبی در دوره عراقی، ۶(۴)، ۱-۲۲.

ناشر: دانشگاه رازی

حق مؤلف © نویسنده گان.

DOI: 10.22126/ltip.2024.10408.1245

۱. پیشگفتار

۱-۱. تعریف موضوع

ژولیا کریستوا^۱ از جمله نظریه پردازانی است که با تلفیق زبان‌شناسی^۲، ادبیات و روانکاوی^۳ به مطالعه آثار ادبی و تطبیق نظریه خود با این گونه آثار پرداخته است. وی نظریه آلوده‌انگاری^۴ را، رویکردی نو در نقد و تحلیل آثار ادبی دانسته و شاعر و نویسنده را سوژه‌هایی تلقی کرده که آثارشان مجالی برای افشای بحران‌های روحی است. او در سال ۱۹۷۴ کتاب *انقلاب در زبان شاعرانه* را نوشت و در آن به تحلیل برخی از آثار ادبی پرداخت. وی در ادامه مطالعات خود به مباحث روانکاوی در ادبیات روی آورد و در کتاب *قدرت و وحشت* (۱۹۸۰) که مجالی برای بسط و شرح نظریات او در باب مطالعات بینارشته‌ای و روانکاوی است، به مباحثی نظیر آلوده‌انگاری پرداخت و سرانجام با کاربست این مفهوم در تحلیل *سفر به انتهای شب* اثر لویی فردینان سلین^۵ (۱۹۶۱-۱۹۸۴)، نظریه آلوده‌انگاری خود را به عنوان رویکردی نو در نقد و مطالعات ادبی مطرح کرد. (ر.ک. سلیمی کوچی و همکاران، ۱۳۹۳: ۹۰)

ژولیا کریستوا با مطالعات گسترده خود در زمینه پساساختارگرایی^۶ و روانکاوی به این مهم دست یافت که آلوده‌انگاری در روان آدمی امری طبیعی است و ادبیات آلوده‌انگار را ابزاری برای افشاگری سوژه^۷ (آفرینشگر متن ادبی) از بحران‌های اجتماعی و نابسامانی‌های جهان پیرامون خود می‌دانست. امر آلوده چیزی است که شخص پس می‌زند و تقریباً به شدت از خود بیرون می‌راند و طرد^۸ می‌کند. طرد از یک واکنش تنفرآمیز و انزجار و ناسازگاری و وحشت استنباط می‌شود مانند رویارویی با جسد ضایعات انسان یا مواد غذایی فاسد. کریستوا این جدایی را که معمولاً با حس انزجار و خشونت همراه است آلوده‌انگاری می‌نامد. او ریشه طرد یا آلوده‌انگاری را به دوران جنینی پیوند می‌دهد به بیان دیگر او آلوده‌انگاری را پدیده‌ای می‌داند که از دوران کودکی در روان کودک شکل می‌گیرد و

1. Julia Kristeva
2. Linguistics
3. Psychoanalysis
4. Pollution Theory
5. Louis-Ferdinand Céline
6. Post-structuralism
7. Subject
8. Abjection

کودک کم کم هویت خود را به عنوان موجودی جدا از مادر تجربه می کند و باید از طریق آلوده‌انگاری جدا شود تا برای خود جایگاهی دست و پا کند. (ر.ک. حاجی زاده، ۱۳۹۳: ۴۳)

سوژه از مفاهیم پایه‌ای نظریه کریستواست و یکی از مهم ترین اهداف مطالعات وی شناخت دقیق و همه جانبه این مفهوم است. اهمیت سوژه از دید او به گونه‌ای است که باید نظریه او را در زمینه سوژه دانست. به همین دلیل او نظریه زبانی خود را "سوژه در فرایند" نامیده است و پیوند استواری میان سوژه سخنگو و زبان وجود دارد و این سوژه است که معنا را چون روح در قالب زبان می‌دمد؛ به بیانی دیگر این سوژه است که بحران‌های روحی و تجربیات خود را در قالب زبان بیان می‌کند و شکل و شمایلی را ارائه می‌دهد؛ پس می‌توان گفت در پشت این زبان، سوژه وجود دارد که آبشخور و سرچشمه آن است و سوژه خواهش‌های درونی و امیال موجود در ناخودآگاه روان خود را به کمک غرایز، برون‌ریزی می‌کند.

سوژه به زعم کریستوا هم زبان و سیل کلمات را به کار می‌گیرد و هم توسط آنها به کار گرفته می‌شود؛ درواقع او از انسانی سخن می‌گوید که دیگر ارباب و خداوندگار هستی خویش نیست و پیش از جهان کلمات -یعنی پیش از استفاده از زبان- وجود ندارد بلکه مانند سوژه، تابع پدیده‌های مهمی چون زبان، فرهنگ، تاریخ، بافت و جنسیت است که هویتش را شکل می‌دهد. در واقع زبان همواره جنبه‌های روحی و جسمی سوژه را نشان می‌دهد و سوژه رفته‌رفته تابع زبان می‌شود. کریستوا اثر زبان بر سوژه و تبعیت سوژه از زبان را به حدی بدیهی می‌داند که به طور کلی سوژه را از نتایج فرایندهای زبان‌شناختی به شمار می‌آورد.

۱-۲. ضرورت، اهمیت و هدف پژوهش

بر اساس نظریه آلوده‌انگاری ژولیا کریستوا سوژه (شاعر یا نویسنده و ...) پلیدی‌ها و پلشتی‌های روح انسانی را از طریق متن برون‌فکنی می‌کند بنابراین شاعر یا نویسنده سوژه‌هایی هستند که آثارشان مجالی برای افشای بحران‌های روحی و آلودگی‌های روانی بشر است. هدف این پژوهش بررسی و تحلیل چگونگی نمود آلودگی در داستان شیر و گاو است.

۱-۳. بیان مسأله و پرسش‌های پژوهش

طبق نظر کریستوا، نصراله منشی در نقش سوژه‌ای دغدغه‌مند تلاش دارد که آلودگی‌های جامعه

عصر خویش را بیان کند و خواستار پالایندگی آنهاست از این طریق مجموعه‌ای از بحران‌ها را در قالب این داستان‌ها بیان می‌کند تا ضعف‌ها و نارسایی‌های بشری را به عنوان الگویی آلاینده برای مخاطب خویش عینی و ملموس سازد. در داستان شیر و گاو، نمّامی / سخن‌چینی یک عیب / آلودگی محوری است که حوادث زیادی را شکل می‌دهد. این پژوهش قصد دارد در این داستان، سخن‌چینی را طبق نظریه آلوده‌انگاری ژولیا کریستوا تحلیل کند و به این سوالات پاسخ دهد: ۱- آلودگی سخن‌چینی، ریشه در چه آلودگی‌هایی دارد و چگونه شکل می‌گیرد؟ ۲- راه برون‌رفت و مصون ماندن از این آلودگی چیست؟

۱-۴. پیشینه پژوهش

در دهه اخیر نظریه آلوده‌انگاری کریستوا مورد توجه پژوهشگران قرار گرفته است و به کمک آن برخی از متون ادبی را تحلیل کرده‌اند. از جمله:

پژوهش «مطالعه شخصیت‌های زن در آثار منتخب تونی موريسون تحت خوانشی مبتنی بر تئوری روان تحلیلی جولیا کریستوا» (اولیایی صف‌سری، ۱۳۹۲) شخصیت‌های زن رمان‌های منتخب موريسون و عکس العمل آنان را در مواجهه با آلوده‌انگاری و انتخاب آنها در قربانی داوطلبانه را تحلیل کرده است.

مقاله «خوانش رمان قاعده بازی فیروز زنوری جلالی بر پایه نظریه آلوده‌انگاری ژولیا کریستوا» (پورعلی و همکاران، ۱۳۹۲) نشان داده است که چگونه راوی در فرآیند کسب هویت خود، در پی جداسازی مرزهای خویش با مادر و دوری از او برمی‌آید.

مقاله «کاربست نظریه آلوده‌انگاری کریستوا در شعر دلم برای باغچه می‌سوزد بر مبنای نظریات پس‌اساختارگرایانه کریستوا» (سلیمی کوچی و سکوت جهرمی، ۱۳۹۳) به بررسی این مورد پرداخته است که آفرینشگر ادبی / فروغ فرخزاد، به عنوان فاعل سخنگو از خلال زبانی شاعرانه از نابسامان‌های جهان اعلام برائت می‌کند و برای تطهیر خود و جامعه پیرامونش دنبال راه حل است.

در مقاله «جستاری کوتاه در بررسی داستان سیاوش بر اساس نظریه آلوده‌انگاری ژولیا کریستوا» (علامی و باباشاهی، ۱۳۹۶) ماجرای عشق آلوده سودابه، عبور سیاوش از آتش و مرگ سیاوش در توران زمین از نمودهای آلوده‌انگاری دانسته شده و امکان خوانشی نو و جدید از این داستان شاهنامه

برای مخاطبان فراهم شده است.

در مقاله «بررسی رمان حیرانی بر اساس نظریه ژولیا کریستوا» (زمانی، ۱۳۹۸) نویسنده پس از اشاره‌ای کوتاه به نظریات کریستوا دربارهٔ بینامتنیت و نظریهٔ آلوده‌انگاری، انواع گوناگون آلودگی‌ها و راهکارهای رهایی از آنها را در این رمان مورد تحلیل و ارزیابی قرار داده است.

در مقاله «بررسی رمان شازده احتجاج بر اساس نظریه آلوده‌انگاری کریستوا» (صادقی نقدعلی علیا و بهادری، ۱۴۰۱) به تحلیل نبرد سوژه با امر آلوده، دفاع از سوژه کتیه‌اش، تلاش برای پیوستن به پاکی و آشکارسازی آلودگی‌های دیگر شخصیت‌ها پرداخته شده است.

در مقاله «بازخوانی تحلیلی باب‌های پادشاه و برهمنان و شاهزاده و یاران او کلیله و دمنه بر مبنای رمزگان و تولید معنا» (حق‌پرست هفتخانی، ۱۴۰۱) پژوهشگر به این نتیجه رسیده است که با رمزگان کنشی می‌توان به شناخت کامل شخصیت‌های این دو داستان رسید و درون مایه هر دو باب درباره پادشاه و عناصر موثر بر پادشاهی است.

۱-۵. روش پژوهش و چارچوب نظری

این پژوهش از نوع کتابخانه‌ای و تجزیه و تحلیل داده‌ها به روش توصیفی-تحلیلی است.

۲. پردازش تحلیلی موضوع

از نظر ژولیا کریستوا نوشتار و ادبیات از زمینه‌هایی است که تفکر می‌تواند از طریق آن ظاهر شود و میان ادبیات و آلوده‌انگاری رابطه متقابلی وجود دارد از سویی نظریه آلوده‌انگاری نوعی رویکرد برای شناخت هنر زبان و ادبیات است و هنر و ادبیات زمینه مطرح کردن و نمایان کردن آلودگی را برای سوژه فراهم می‌کند و این امر نشان دهنده نقش ادبیات و هنر در پالایش روان انسان است.

نویسنده کتاب *کلیله و دمنه* به عنوان سوژه/ فاعل سخنگو با روایت داستان شیر و گاو و رخدادهای آن، قصد دارد اخلاق‌های بد جامعه و تباهی‌های آن را به گونه‌های مختلف بیان کند. هدف اصلی از طرح داستان شیر و گاو، واکاوی ابعاد سخن چینی به عنوان یک آلودگی است که نصرالله منشی سعی دارد با بیان این داستان هم زشتی‌های سخن چینی و عواقب آن را گوشزد کند و هم هشدار به طرفین این آلودگی بدهد که اگر شخصی می‌خواهد در دام سخن چینی نیفتد چه به عنوان سخن چین چه به عنوان کسانی که مورد سخن چینی قرار گرفته‌اند، باید از آلودگی‌هایی خبر داشته باشند

تا از آن، دامن خود را برکنار چینند و در دام آن نیفتند و رفتارهای بی‌قاعده، نامتعادل و ناهنجاری را در اجتماع انجام ندهند و اگر به این اخلاق آلوده هستند تلاش برای تطهیر خود و جامعه داشته باشند؛ چون پیوسته آلودگی‌ها در کمین انسان‌ها است و امور و عناصر آلوده همیشه هست، پس باید تا می‌توانیم تلاش کنیم آنها را از بین ببریم.

۱-۲. آلودگی سخن چینی

سخن چینی یکی از اصلی‌ترین عناصر آلوده در داستان شیر و گاو است که نویسنده، این داستان جذاب چند بعدی را در تشریح ابعاد این عنصر آلوده آورده است. او داستان را این‌گونه آغاز می‌کند: «رای فرمود برهنه را که: بیان کن از جهت من مثل دو تن که با یکدیگر دوستی دارند و به تضریب تمام خاین بنای آن خلل پذیرد و به عداوت و مفارقت کشد. برهنه گفت: هرگاه که دو دوست به مداخلت شریری مبتلا گردند هر آینه میان ایشان جدایی افتد.» (منشی، ۱۳۹۲: ۵۹)

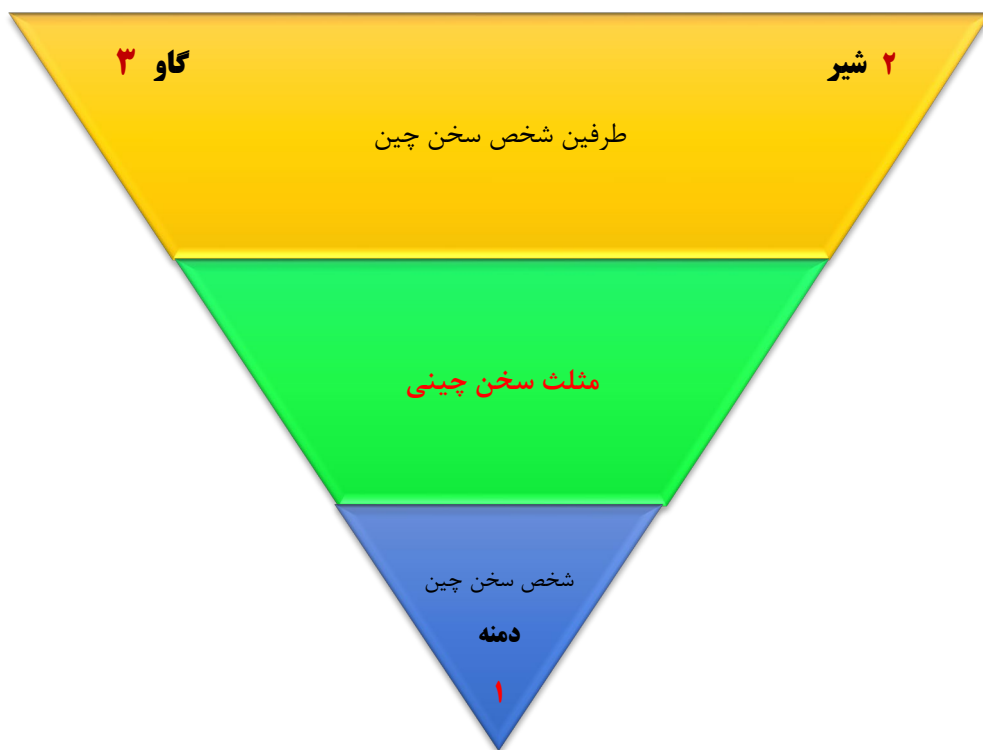
نویسنده با دقت در پیامدها و تبعات سخن چینی و نقش ویرانگر آن در جامعه، خانواده و روابط بین افراد داستانی را روایت می‌کند تا ضمن بیان دلایل و عوامل بروز سخن چینی، حوادث، عذاب‌ها و مجازات‌های مترتب بر آن را نیز برجسته و گوشزد کند تا هم تباهی برای شخص سخن‌چین باشد و مهمتر از آن افرادی را که احتمال دارد در دام سخن‌چینان گرفتار شوند هوشیار و بر حذر دارد.

کریستوا ادبیات آلوده‌انگار را تلاشی قابل توجه در فرهنگ یک جامعه می‌داند که این توانایی را دارد تا درونی‌ترین بحران‌های اجتماعی و جدی‌ترین فاجعه‌های انسانی و نابسامانی جهان پیرامون را آشکار کند و تلنگری باشد تا افراد جامعه برای در امان ماندن از این آلودگی‌ها و رفع آنها تلاش کنند. نصرالله منشی با توجه به شناختی که از جهان پیرامون خود داشته، در این داستان قصد داشته است یکی از آلودگی‌های مخرب روان آدمی را که پیوندهای مثبت موجود جامعه انسانی را تهدید می‌کند، تشریح کند و ابعاد پیچیده آلودگی سخن چینی و ارتباطش را با دیگر آلودگی‌ها، با حکایات گوناگونی تحلیل کند تا خود و افراد جامعه را از تبعات سوء آن آگاه سازد.

۲-۲. مثلث آلودگی سخن چینی در داستان شیر و گاو

برای ایجاد سخن چینی حداقل به سه ضلع نیاز است که آن را در قالب یک مثلث فرض می‌کنیم که در هر ضلع این مثلث، عوامل ایجادکننده آن قرار دارند: شخص سخن‌چین و طرفین شخص سخن‌چین.

هر کدام از اضلاع این مثلث در شکل گیری آن نقش عمده‌ای دارند و اگر یکی از طرفین هوشیار باشد و از آلودگی‌هایی که در شکل‌گیری سخن چینی نقش دارد، مبرا و پاک باشد این مثلث به سختی شکل می‌گیرد. دمنه به عنوان شخص سخن چین نقش عمده‌ای دارد و دارای آلودگی‌هایی است و هر یک از طرفین - شیر و گاو - هم سهم قابل توجه و آلودگی‌هایی دارند که زمینه‌ساز این آلودگی محوری شده‌اند.

ژولیا کریستوا در مطالعات خود درباره سوژه و ارتباطش با آلودگی‌ها نکات زیادی را بیان کرده است؛ از نظر او «سوژه، شخصی است که تابع انواع پدیده‌های فرهنگی، اجتماعی، زبانی و غیره است بدون اینکه از اثر تمامی این پدیده‌ها بر شکل‌گیری خود آگاهی کاملی داشته باشد.» (مک‌آفی، ۱۳۸۴: ۱۴) دمنه، شیر، گاو، کلیله و ... هر کدام سوژه‌هایی هستند که به طور خودآگاه یا ناخودآگاه تحت تاثیر جهان پیرامون خود هستند که در رویارویی با آن آلودگی‌ها دچار سردرگمی، پریشانی و اضطراب می‌شوند و واکنش‌هایی متفاوت نشان می‌دهند که آمیزه‌ای از کشش، هراس و بیزاری است. کریستوا

معتقد است ثبات سوژه در رویارویی با مصادیق امر آلوده همواره به مخاطره می‌افتد؛ چون امر آلوده ذاتاً آشوبگر، مبهم و ناپایدار است. از نظر او امر آلوده، چیزی است که هویت، نظام و سامان‌بندی را برهم می‌زند و سوژه را به جایی می‌راند که معنا در آن فرو می‌پاشد. به همین دلیل فرایند تکوین فردیت هرگز به اتمام نمی‌رسد و افراد همیشه "سوژه در فرایند" باقی می‌مانند. تزلزل و تردیدی که در طول داستان شیر و گاو در سوژه‌های آن رویت می‌شود به تعبیر کریستوا مصداق "سوژه در فرایند" بودن شخصیت‌های این داستان است.

۲-۳. آلودگی‌های دمنه (ضلع شماره یک)

دقت در آرزوها و توصیفاتی که دمنه از روزگار خود و کلیله دارد: «ما سزاواریم بدانچه منزلت عالی جوئیم و بدین خمول و انحطاط راضی نباشیم» (منشی، ۱۳۹۲: ۶۴) بیانگر آن است که به رنج و آلودگی‌هایی دچار است که برای گذر از این وضعیت و رسیدن به آرمان‌های خود، آلودگی‌های دیگری را طرح‌ریزی می‌کند: «کلیله گفت: چیست این رای که اندیشه‌ای؟ گفت می‌خواهم که در این فرصت خویشتن را به شیر عرضه کنم که تردد و تحیر بدو راه یافته است و او را به نصیحت من تفرجی حاصل آید و بدین وسیلت قربتی و جاهی یابم.» (همان: ۶۴) دمنه شخصیتی است جویای نام که از خمول و انحطاط رنج می‌برد و دنبال اسباب و وسایلی است برای رسیدن به اهدافش. تمامی و سخن‌چینی راهی است که پیش می‌گیرد: «می‌اندیشم که به لطائف حیل و بدایع تمویهات گرد این غرض درآیم و به هر وجه که ممکن گردد بکوشم تا او را درگردانم.» (همان: ۷۹)

کریستوا آلوده‌انگاری را یک مرحله از رشد نمی‌داند بلکه معتقد است همواره در شخص باقی است و هرگز به طور کامل از بین نمی‌رود. بنابراین کشمکش و درگیری همیشگی بین آلودگی و سوژه وجود دارد؛ حضور امر آلوده آرامش سوژه را متزلزل می‌کند و تعادلی که در سوژه هست تعادلی شکننده است که هر آن ممکن است با سرایت تجاوزآمیز آلودگی فروبریزد. آلودگی‌های موجود در دمنه پیوسته او را ترغیب به رفتارهایی می‌کند که لحظه به لحظه او را به نابودی نزدیک‌تر می‌کند. در زیر مهمترین آلودگی‌هایی که باعث آلودگی سخن‌چینی دمنه شده‌اند، تشریح می‌شود:

۲-۳-۱. آلودگی حرص و طمع

کشف انگیزه‌های اساسی رفتار انسان همیشه مورد توجه همگان بوده است و دانشمندان حوزه‌های

مختلف نظریه‌ها و تئوری‌های گوناگونی را ارائه داده‌اند؛ از منظر نظریه آلوده‌انگاری، آلودگی‌های موجود در روان انسان‌ها از دیگر آلودگی‌ها تغذیه می‌کنند و خود محل و باعث تغذیه دیگر آلودگی‌ها هستند.

دمنه شخصیتی حریص دارد «دمنه حریص‌تر و بزرگ‌منش‌تر بود.» (همان: ۶۱) اما کلیله قانع‌تر است و اعتقاد دارد هر طایفه‌ای جاه و منزلتی دارد و ما نمی‌توانیم در طلب رسیدن به آن باشیم. طمع را کنار بگذار و از این اندیشه‌ها درگذر؛ اما دمنه می‌گوید: هرکس به ملوک نزدیک شود، به خاطر خوردن نیست چرا که شکم با هر چیزی پر می‌شود هدف من رسیدن به مقام بلند است؛ «و آن‌که به خمول راضی گردد اگرچه چون برگ سرو دیر باید به نزدیک اهل فضل و مروت وزنی نیارد. کلیله گفت: شنودم آنچه بیان کردی، لکن به عقل خود رجوع کن و بدان که هر طایفه‌ای را منزلتی است و ما از آن طبقه نیستیم که این درجات را مرشح توانیم بود و در طلب آن قدم توانیم گزارد.» (همان: ۶۳) دمنه خود هم به این اخلاق خود آگاه است و می‌خواهد تلاش کند تا دیگران متوجه آن نشوند: «و نیز منزلتی نو نمی‌جویم و در طلب زیادت‌ی قدم نمی‌گذارم که به حرص و گرم شکمی منسوب شوم.» (منشی، ۱۳۹۲: ۷۹)

کلیله بعد از کشته شدن شنبه خطاب به دمنه می‌گوید: «تو ای دمنه در عجز رای و خبث ضمیر و غلبه حرص و ضعف تدبیر بدان منزلتی که زبان از تقریر آن قاصر است و عقل در تصویر آن حیران.» (همان: ۱۲۰) در جای دیگر دمنه نیز از استیلاي حرص بر خود پرده برمی‌دارد: «استیلاي حرص و حسد مرا بر آن مُحَرَّض آمد.» (همان: ۱۲۹) و می‌گوید که قوت حرص باعث شد که به این دام بیفتم. در گفتگو با کلیله می‌گوید: «همیشه آنچه حق بود می‌گفتی و شرایط نصیحت را به جای می‌آورد، لکن شره نفس و قوت حرص بر طلب جاه رای مرا ضعیف کرد و نصایح تو را در دل من بی‌قدر گردانید.» (همان: ۱۴۲)

دمنه وقتی می‌بیند شیر در اصطفا و اجتنای گاو می‌افزاید نزد کلیله می‌رود و می‌گوید «ای بذاذر، ضعف رای و عجز من می‌بینی؟ همت بر فراغ شیر مقصور گردانیدم و در نصیب خویش غافل بودم.» (منشی، ۱۳۹۲: ۷۴) کلیله در پاسخ او حکایت زاهدی را می‌آورد که پادشاهی به او خلعتی داد و دزدی آن خلعت را ببرد در طلب وی روی به شهر نهاد و چند ماجرا از کشته شدن روباه با شاخ نخجیران،

کشته شدن زن بدکار و ... را بدید و در پایان حکایت از زبان زاهد می‌گوید: «ما این بلاها بنفس خویش کشیدیم اگر مرا آرزوی مرید بسیار و تبع انبوه نبودى ... اگر روباه در حرص و شره مبالغت نمودى اگر زن جوان قصد جوان غافل نکردى ... اگر زن حجام برناشایست تحریض و در فساد روا نداشتى ...» (همان: ۷۹)

۲-۳-۲. آلودگی حيله و نیرنگ

در کتاب *کلیله و دمنه* راهبردها و راهکارهای نیرنگ و حيله برای رسیدن به مقاصد مختلف تبیین و تشریح شده است و غالباً نیرنگ‌ها رنگ و بوی سیاسی دارند. در داستان شیر و گاو، دمنه نماد شخصیتی حيله‌گر و نیرنگ‌باز است که با پنهان داشتن اهداف خود و وارونه جلوه دادن کارها قصد دارد به اهداف خود برسد و اوج این نیرنگ، باوراندن این است که نیرنگی در کار نیست و همه کارهای او از سر اخلاص و دلسوزی و فداکاری است. او موجودی محاسبه‌گر است که با توجه زیاد به جزئیات پیرامون خود و دقت در رفتار شیر و گاو امکانات را می‌سنجد، وقایع را باب میل خود جفت و جور می‌کند طرح و نقشه می‌ریزد تا با غافلگیری طرف مقابل و انتخاب مناسبترین شیوه‌ها نقشه خود را تا حد ممکن کارآمد کند. در ابتدای داستان که صدای گاو به گوش شیر می‌رسد ولی از هراسی که بدو راه یافته بود «نخواست که سباع بدانند که او می‌بهراسد بر جای خود ساکن بود و به هیچ جانبی حرکت نمی‌کرد» (همان: ۶۱) دمنه متوجه این ترس می‌شود و از کلیله می‌پرسد «چه می‌بینی در کار ملک که بر جای قرار کرده است و حرکت و نشاط فرو گذاشته؟» (همانجا) و در ادامه می‌گوید: «می‌خواهم که در این فرصت خویشتن را بر شیر عرضه کنم که تردد و تحیر بدو راه یافتست و او را بنصیحت من تفرجی حاصل آید و بدین وسیلت قربتی و جاهی یابم.» (همان: ۶۴) وقتی کلیله از او می‌پرسد از کجا می‌دانی که شیر دچار ترس و حیرت شده است می‌گوید: «بخرد و فراست خویش آثار و دلایل آن می‌بینم که خردمند بمشاهدت ظاهر هیأت باطن صفت را بشناسد.» (همانجا) و در جای دیگر که به پیش گاو می‌رود تا او را به پیش شیر بیاورد با دقت در جزئیات و انتخاب دقیق واژه‌ها او را وادار می‌کند که بدون مقاومت پیش شیر بیاید: «دمنه به نزدیک گاو آمد و با دل قوی و بی‌تردد و تحیر با وی سخن گفتن آغاز کرد و گفت مرا شیر فرستاده است و فرموده که تو را نزدیک او برم و مثال داده که اگر مسارعت نمایی امانی دهم بر تقصیری که تا این غایت روا داشته‌ای و از خدمت و دیدار او

تقاعد نموده و اگر توقفی کنی بر فور باز گردم و آنچه رفته باشد باز نمایم.» (همان: ۷۳)

این دقت و ظرافت نگری دمنه باعث می شود تا مکر و نیرنگ او به نتیجه بنشیند. در گفتگوهای که دمنه با کلیله دارند با وجود اینکه نشانگر حيله و نیرنگ است ولی این حرف ها جذابیت های خاص خود را دارد و با دلایل و حکایاتی که می آورد به خوبی مخاطبان زیادی را اقناع می کند؛ چون «به طور کلی انسان از این که رفتاری رذیلانه پیش گیرد اما زرننگ نامیده شود خوشنودتر است تا شرافتمند اما ناشی - اش بنامند.» (فروند، ۱۳۸۴: ۱۸۷)

با شناختی که دمنه از اطرافیان خود مخصوصا شیر و گاو دارد و با تکیه بر مهارتی که در خود سراغ دارد ادعا می کند می تواند کارها را جفت و جور کند و وفق مراد خود پیش ببرد. او در پاسخ به سوال کلیله که می پرسد: فرض کن به نزدیک شیر شدی به چه وسیله ای می خواهی به منظور خود بررسی؟ می گوید: اگر به او نزدیک شوم و اخلاق او را بشناسم، تمام همت خود را به کار می گیرم و وقتی کاری را آغاز کند آن را در چشم و دل او آراسته گردانم و در تقریر فواید و منافع آن مبالغت نمایم و اگر کاری را انجام دهد که عاقبت وخیم داشته باشد از وخامت عاقبت آن او را بیگاهانم. «چه مرد خردمند چرب زبان اگر خواهد حقی را در لباس باطل بیرون آرد و باطلی را در معرض حق فرا نماید.

باطلی گر حق کنم عالم مرا گردد مقرر/ ورحقی باطل کنم منکر نگردهد کس مرا» (منشی، ۱۳۹۲: ۸۷) بنابراین دمنه اعتقاد دارد با حيله و نیرنگ و چرب زبانی می توان حق را باطل و باطل را حق جلوه داد. در جایی دیگر از داستان پس از آنکه دمنه می بیند گاو مرتبه بالاتری از او نزد شیر پیدا کرده است و موقعیت خود را از دست داده می گوید: «من چون امیدوار می باشم بمنزلت خود باز رسم و جمال حال من تازه شود طریق آنست که بحیلت در پی گاو ایستم تا پشت زمین را وداع کند.» (همان: ۸۰) و در جواب کلیله که می گوید زور و قوت گاو از آن تو زیادت است چگونه می توانی آن را هلاک کنی؟! می گوید: «آنچه به رای و حیلَت توان کرد به زور و قوت دست ندهد و بتو نرسیده ست که زاغی بحیلت مار را هلاک کرد؟» (همان: ۸۱) در درون این حکایت، حکایت پنج پایک و ماهی خوار (ر.ک همان: ۸۲) ذکر می شود که بعد دیگری از مکر و حيله را بیان می کند که اگر نسنجیده باشد شخص حيله گر هلاک می شود.

در قسمت دیگری از داستان که دمنه پیش شنزبه می ورد تا او را علیه شیر تحریک کند شنزبه هم به

مکر و حيله اطرافيان شير اشاره مي‌کند و حکايتي را در مکر و حيله مي‌آورد. شنبه در جواب دمنه مي‌گويد: «من اخلاق شير را آزمودم در حق من جز خير و خوبي نخواهد لکن نزديکان او در هلاک من مي‌کوشند و اگر چنين است بس آسان نباشد، چه ظالمان مکار چون هم پشت شوند و دست در دست دهند و يک رويه قصد کسی کنند ظفر يابند و او را از پای در آرند چنانکه گرگ و زاغ و شغال قصد اشتر کردند و پيروز آمدند.» (همان: ۱۰۶)

پس از کشته شدن گاو کليله با آوردن حکايتي از عاقبت نامحمود مکر و خاتمت نامحبوب غدر، ابعاد زشت و شنيع مکر و حيله را برای دمنه تشریح مي‌کند و به او مي‌گويد: «کار تو همين مزاج دارد و هرگز پند نپذيري و عظت ناصحان در گوش نگذاري و هراينه در سر اين استبداد و اصرار شوي» (همان: ۱۱۷) و در ادامه حکايت مرد زيرکي که شريکي مغفل داشت را ذکر مي‌کند و در ضمن آن حکايت مکر غوک (ر.ک. همان: ۱۱۸) را مي‌آورد که بسا حيلتا که بر محتال وبال گردد.

۲-۳-۳. آلودگي حسادت

يکي از عمده‌ترين عوامل تخریب و فساد در دنيا حسادت است. پيامدهای فوق العاده زيانبار حسد در زندگي فردی و اجتماعي و نکوهش شديد آن در قرآن حاکی از آن است که حسد حتی مي‌تواند دست برادر را به خون برادر آغشته کند. به طور کلی در تعاليم ديني، انسان همواره از حسد بردن منع شده است. در داستان شير و گاو، حسادت دمنه به جاياگاه گاو نزد شير عامل اصلي سخن چيني و ديگر آلودگي‌هاست: «چون دمنه بدید که شير در تقريب گاو چه ترحیب می‌نماید و هر ساعت در اصطفا و اجتبای وی می‌افزاید دست حسد سرمه بيداری در چشم وی کشید و فروغ خشم آتش غیرت در مفرش او پراگند تا خواب و قرار از وی بشد.» (منشی، ۱۳۹۲: ۷۴) در جای ديگر اين داستان از زبان گاو خطاب به دمنه گفته می‌شود: «هنرمندان به حسد بی‌هنران در معرض تلف آیند. إِنَّ الْحَسَانَ مَظْنَةٌ لِلْحُسْدِ» (همان: ۱۰۴)

بعد از کشته شدن گاو در گفتگویی که بين کليله و دمنه شکل مي‌گيرد و کليله او را سرزنش و شماتت مي‌کند دمنه مي‌گويد: «ناخوبي موقع آن سعی در مروت و ديانت بر من پوشيده نبود و استيلای حرص و حسد مرا بران مُحَرَّض آمد.» (همان: ۱۲۹)

بعد از آنکه شير از سعایت دمنه آگاه می‌شود او را احضار می‌کند و دمنه در رفع اتهام از خود باز به

موضوع حسد اشاره می‌کند: «و او را مجال قصد و عنایت و دست بدکرداری و شفقت هم نمی‌شناختم که ازان حسدی و حقدی تولد کردی.» (همان: ۱۳۳) در این گفتگو دمنه از فرافکنی و شیوه فرار روبه‌جلو استفاده می‌کند و تلاش می‌کند آلودگی‌های خود را با دلایل به ظاهر منطقی انکار و به دیگران نسبت دهد. او از این سازوکار دفاعی برای جبران شکست و پوشاندن عیوب و اشتباهات خود استفاده می‌کند.

در پژوهشی که بر مبنای پرسشنامه تجدیدنظر شده مقیاس اسلامی حسادت انجام شده است به چهار عامل اصلی حسادت منتج شده است: آزرده‌گی از موفقیت دیگران، احساس محرومیت و حقارت، تمایل به سلب نعمت از دیگران و اندوه مقایسه. (ر.ک. ولی‌زاده و همکاران، ۱۳۹۴) با تامل در گفته‌ها و رفتار دمنه هر چهار عامل فوق در مورد او صدق می‌کند. بنابراین آلودگی حسادت در دمنه منجر به آسیب‌هایی هم برای خود و هم برای دیگران شد.

جنبه‌های فردی و آثار اجتماعی حسادت به خوبی در داستان شیر و گاو نمایش داده شده است. در انتهای بازجست کار دمنه، شیر در جواب مادر - که می‌گوید هر چه سریع‌تر باید دمنه کشته شود - می‌گوید: «کار نزدیکان ملوک، حسد و منازعت و بدسگالی و مناقشت است و روز و شب در پی یکدیگر باشند و گرد این معانی برآیند و هر که هنر بیش دارد در حق او قصد زیادت رود و او را بدخواه و حسود بیش یافته شود» (منشی، ۱۳۹۲: ۱۴۱)

۲-۴. آلودگی‌های شیر (ضلع شماره ۲)

در این داستان، شیر به این صورت توصیف می‌شود: «در حوالی آن مرغزار شیری بود و با او وحوش و سباع بسیار، همه در متابعت و فرمان او، و او جوان و رعنا و مستبد به رای خویش» (منشی، ۱۳۹۲: ۶۱) شیر در این داستان، حاکم بی تجربه و خودرای و مستبدی است که خامی رفتار و گفتار او در مواجهه با اتفاقات و اطرافیان به چشم می‌آید و نارضایتی متابعان خود را به همراه دارد. چهره ترسو و بی‌رحم او که به خاطر بی‌تجربگی و شتابزدگی مخدوش شده است در فصل "بازجست کار دمنه" تلاش می‌شود ترمیم و تلطیف شود و شخصیتی صبور، عبرت گرفته، منصف و معقول معرفی شود که آب رفته به زودی به جوی بازمی‌گردد و در اقناع مخاطب تاثیر چندانی ندارد. مهم‌ترین آلودگی‌های شیر در ارتباط با آلودگی سخن چینی به دو مورد زیر می‌توان اشاره کرد:

۲-۴-۱. آلودگی ترس

ترس از سازوکارهای بقاست که در پاسخ به یک محرک منفی روی می‌دهد. ترس در حد خود یک هیجان سالم است؛ به دلیل اینکه از خطرهای واقعی آگاهمان می‌سازد و در نتیجه کمک می‌کند که از خود دفاع کنیم. بنابراین ترس نیرو و محرکی است برای انجام دادن کارها؛ از طرفی ترس می‌تواند عواقب و نتایج مهلکی داشته باشد و در درجات مختلف حتی نیرو و توان آدمی را سلب کند، استعداد تحرک و فعالیت را از وی بازستاند و قدرت و اختیار و اراده برای آزاد زیستن را از شخص بگیرد.

ترس در داستان شیر و گاو حضور پر رنگی دارد و آن را در جاهای زیادی از داستان می‌توان احساس کرد؛ عامل ترس به عنوان عنصر آلوده در تحول سوژه‌ها و نقش آنان و رفتارهای بعدی آنها تاثیرگذار است. باوجود اینکه نویسنده به طور مستقیم صفت ترسو را به شیر نسبت نداده است ولی در این داستان ترس به عنوان اولین و برجسته‌ترین آلودگی شیر به چشم می‌خورد؛ زمانی که شنبه «بشاطر هرچه تمامتر بانگی بکرد بلند» (منشی، ۱۳۹۲: ۶۲) به خاطر اینکه شیر هرگز گاو ندیده بود «هراسی بدو راه یافت و نخواست که سباع بدانند که او می‌بهراسد بر جای ساکن می‌بود و بهیچ جانب حرکت نمی‌کرد.» (همان: ۶۲) بدیهی است که منبع ترس، خطر است؛ عوامل موثر در روند ایجاد و رشد ترس، به سطح رشد شناختی شخص بستگی دارد. ترسی که در شیر ایجاد شده است به خاطر عدم سطح شناختی کافی از محیط پیرامون خود است و همانگونه که در ادامه داستان وقتی دمنه به نزد او می‌آید و علت فرو گذاشتن شکار و حرکت شیر را از وی جویا می‌شود و در آن میان شنبه بانگی دیگر برمی‌آورد و «آواز او چنان شیر را از جای ببرد که عنان تمالک و تماسک از دست او بشد و راز خود بر دمنه بگشاد و گفت: سبب، این آواز است که می‌شنوی» (همان: ۷۰) و دمنه در پاسخ او می‌گوید: «به هر آواز بلند و جثه قوی التفات نشاید نمود» (همان: ۷۰) و برای او حکایت روباه و طبل آویزان بر درخت را روایت می‌کند.

همان‌گونه که در این داستان می‌بینیم تعادل روحی و جسمی شیر با ترس برهم می‌خورد و بر ذهن و رفتار و روابط او با دیگران تاثیر می‌گذارد؛ وقتی ترس شیر پیش دمنه آشکار می‌شود دمنه می‌گوید: اگر به من فرمان بدهی نزدیک شنبه بروم تا «بیان حال و حقیقت کار، ملک را معلوم گردانم» (همان: ۷۱) و وقتی با سخن دمنه موافقت می‌کند و دمنه بر حسب مراد و اشارت او می‌رود شیر پشیمان می‌شود

به حکم اینکه «پیش از امتحان و اختبار تعجیل نشاید فرمود پادشاه را در فرستادن او به جانب خصم و محرم داستان در اسرار رسالت. ... ممکن است که خصم را در قوت ذات و بسطت حال از من بیشتر یابد در صحبت و خدمت او رغبت نماید و بدانچه واقف است از اسرار من او را بیاگاهاند.» (همان: ۷۲)

در اینجا شاهد آن هستیم که سوژه دائماً احساس می‌کند که امکان دارد هر لحظه آلودگی به سوژکتیویته او راه یابد و هویتش را آلوده کند؛ در واقع هویت او از سمت این آلودگی تهدید می‌شود. سوژه با شنیدن صدای گاو، صفاتی مانند قوت و ترکیب بزرگ را به آن نسبت می‌دهد و سعی دارد این امور آلوده را به ابژه‌های هراس‌انگیز و مورد نفرت تبدیل کند از این رو باید طرد شوند اما تنها راه طرد کردن آن را گریز از این امر آلوده می‌داند و قصد دارد مرزهایی بین خود و مورد آلوده به وجود آورد.

۲-۴-۲. آلودگی عجله و شتاب

عجله و شتاب وضع شخص را از حد متعارف و عادی خارج می‌کند و باعث می‌شود که شخص نتواند بر خود حاکم و مسلط باشد. سطحی‌نگری و سیطره احساسات و هوای نفس بر منطق و عقل از مهمترین عوامل عجله و شتابزدگی در کارهاست. یکی دیگر از آلودگی‌های بارز شیر عجله و شتاب است که باعث خسارات جبران ناپذیری هم برای خود و هم برای اطرافیانش است؛ یعنی علاوه بر گرفتاری‌هایی که برای او ایجاد می‌شود، دامنگیر اجتماع هم می‌شود.

اولین جایی که در این داستان، عجله و شتاب در رفتار شخصیت‌ها نمود آشکاری دارد در ارتباط با شیر است که بدون تأمل دمنه را برای کسب اطلاع از شنزبه می‌فرستد و به محض فرستادن دمنه، از این شتابزدگی پشیمان می‌شود و خود را سرزنش می‌کند: «در امضای این رای مصیب نبودم» (همان: ۷۱) و وقتی دمنه برمی‌گردد اندکی بی‌ارامید و بر جای خویش قرار گرفت. عجله همراه با ترس بعدی شیر در سوال و جوابی است که با دمنه دارد. از دمنه می‌پرسد چه کردی؟ گفت: گاوی دیدم که آواز او به گوش ملک می‌رسد و بی‌درنگ می‌پرسد: مقدار قوت او چیست؟ این نحوه سوال پرسیدن و کسب اطلاع از نیرو و قوت گاو نشانگر آن است که شیر همچنان از او می‌ترسد و دمنه به خوبی به ذهن و زبان شیر پی برده است و همین باعث می‌شود که دمنه برای رسیدن به اهداف خود از این نقطه ضعف بزرگ شیر در جهت منافع خود نهایت استفاده را ببرد.

سومین جایی که عجله و شتابزدگی شیر مشاهده می‌شود به خاطر تحریک دمنه است؛ جایی که

گفت: «شنزبه بر مقدمان لشکر خلوت‌ها کرده است» (همان: ۸۹) و به شیر می‌گوید: «من آن می‌دانم که به تعجیل تدبیر کار کرده آید پیش از آنکه از دست بشود و به جایی برسد که در تدارک آن قدم نتوان گزارد.» (همان: ۹۰) و برای اثبات پیشنهاد خود حکایت سه ماهی (همان: ۹۱) را بیان می‌کند و می‌گوید: «این مثل بدان آوردم تا ملک را مقرر شود که در کار شنزبه تعجیل واجب است.» (همان: ۹۲) و همچنان دلایل متعددی می‌آورد که شیر را قانع کند تا سریعاً شنزبه را بکشد و وقتی شیر می‌گوید: «من کاره شدم مجاورت گاو را، کسی به نزدیک او فرستم و این حال با او بگویم و اجازت کنم تا هر کجا خواهد برود.» (همان: ۹۸) و دمنه همچنان دلایل متعددی می‌آورد تا شیر را قانع کند که در این زمینه با کسی صحبت نکند و هرچه سریعتر کار او را یکسره کند تا در نهایت دانست که به دم او آتش فتنه از آن جانب بالا گرفت. و «چون شیر از کار گاو پرداخت از تعجیلی که دران کرده بود بسی پشیمانی خورد و سرانگشت ندامت خائید.» (همان: ۱۲۷)

وقتی دمنه گرفتار می‌شود - برعکس دفعه قبل که شیر را به تعجیل تحریک می‌کرد - برای رهایی خود، به شیر توصیه می‌کند که عجله نکند و حکایت "زنی که به گرم شکمی تعجیل روا داشت تا میان دوست و غلام فرق نتوانست کرد" (همان: ۱۳۷) را روایت می‌کند و می‌گوید: این مثل بدان آوردم تا ملک بداند که در کار من تعجیل نشاید کرد. دمنه در محضر قضاات هم به آنها توصیه می‌کند که در کار او شتاب زده و از روی حدس و گمان تصمیم نگیرند و حکایت مرزبان و غلام بی‌حفاظ (همان: ۱۵۳) را بیان می‌کند و در قسمتی از حکایت از زبان زن بازرگان می‌گوید: «شتاب به کشتنم که در دست توام. عجلت از دیو نیکو نماید و اصحاب خرد و تجربت در کارها خاصه که خونی ریخته خواهد شد، تأمل و تثبّت واجب بینند ... یا ایها الذین آمنوا ان جاءکم فاسق بنیاً فتیّنوا (الایه)» (همان: ۱۵۴) بنابراین آلودگی عجله و شتابزدگی به عنوان یک آلودگی آشکار، شیر را از فکر دقیق بازداشت و به سوی لغزش‌ها و آلودگی‌های دیگر سوق داد و یکی از اصلی‌ترین عواملی شد تا سخن‌چینی دمنه به بار بنشیند.

۲-۵. آلودگی‌های گاو (ضلع شماره ۳)

شنزبه اهلی در میان سباع درنده، مهمانی ناخوانده در قلمرو شیر/ شاه جوان است که از همان ابتدا باعث اضطراب و ناراضی است؛ چه صدایش چه حضورش. شنزبه هم از این حضور ناراضی است و

این نارضایتی را از سخنان او می‌توان استنباط کرد. گاو تقریباً شخصیتی منفعل دارد که به کمک دمنه وارد هرم قدرت می‌شود و خیلی زود صدرنشین.

روایت داستان، علت قتل گاو را زیاده‌خواهی دمنه می‌داند و دامن شیر را تقریباً مصون از آلودگی و گاو را چهره‌ای معصوم و بی‌گناه برای مخاطب ترسیم می‌کند؛ در صورتی که اولین گناه و آلودگی گاو، هم‌نشینی و مجالست با غیرهمجنس خود است (هشیار در میان مستان؛ که اگر هشیار بود در میان مستان نمی‌نشست). در خلال این داستان، اپیزودی به نام "زاغ، گرگ، شغال، شیر و شتر" (همان: ۱۰۶) از زبان گاو روایت می‌شود که زاغ و گرگ و شغال، به دمدمه شتر را در کوزه قفاح کردند؛ جرمش این است «این شتر میان ما اجنبی است و در مقام او ملک را فایده‌ای صورت نمی‌توان کرد.» (همان: ۱۰۷) بنابراین در شکل‌گیری آلودگی سخن چینی، آلودگی‌هایی هم در گاو وجود دارد به شرح زیر:

۲-۵-۱. آلودگی فاش کردن ذهنیت و اسرار خویش پیش دیگران

رازداری یکی از اصول راهبردی و مهم در زندگی و رفتار هر شخص چه از بعد فردی و چه در بعد اجتماعی است آگاهی یافتن دیگران از برخی اسرار و افکار شخص می‌تواند زمینه‌ساز تباهی و آسیب رسیدن به شخص باشد. در داستان شیر و گاو این آلودگی هم در گاو وجود دارد هم در شیر؛ چون دمنه بارها با آگاهی از ذهنیت رقیب اهداف خود را به پیش می‌برد. او از ذهنیت تقدیرگرا و جبراندیش گاو به خوبی آگاه است و بعد از اغراء شیر به کشتن گاو، چون سرافکنده‌ای اندوه‌زده به نزدیک شنزبه می‌رود و چون موجب نومیدی او را جويا می‌شود، در جواب شنزبه می‌گوید: «آنچه در سابق تقدیر رفته است جفّ القلم بما هو کائن الی یوم الدین. کیست که با قضای آسمانی مقاومت یارد پیوست؟» (همان: ۱۰۰)

با وجود اینکه در این داستان، صفات‌های کیاست، کفایت، وفور دانش، شمول فهم و حذاقت به گاو نسبت داده می‌شود و او را صاحب عقل و خرد می‌دانند ولی دمنه با آگاهی از ذهنیت گاو بر او پیروز و موجبات هلاکت او را می‌چیند. بنابراین کارایی و نتیجه‌بخشی خرد و اندیشه و طرح و برنامه، به حفظ اسرار و پوشیده نگه داشتن آن، بسیار بستگی دارد؛ به گونه‌ای که می‌توان گفت حفظ اسرار و مراقبت از ذهن و فکر، نقش حیاتی و ارزنده در پیروزی و موفقیت افراد در تمامی عرصه‌های زندگی

دارد. دمنه رگ خواب گاو را می‌داند و همین باعث می‌شود تا پشت زمین را وداع گوید و در دل خاک منزلی آبادان گرداند. ذهنیت تقدیرگرایی گاو به گونه‌ای برای دمنه مبرهن است که با وجود یادآوری و مرور گاو عهد و موثیقی را که بین خود و شیر بوده و مطمئن بودن از اینکه شیر نمی‌تواند علیه او غدري بیندیشد، سخنش به این ختم می‌شود که «اگر بدسگالان این قصد بکرده‌اند و قضا آن را موافقت خواهد نمود دشوارتر، که تقدیر آسمانی شیر شرزه را اسیر صندوق گرداند و مار گرزّه را سخره سلّه و خردمند دورین را مدهوش حیران ... طعم نوش چشیده‌ام، نوبت زخم نیش است و بحقیقت مرا اجل اینجا آورد و آلا من چه مانم به صحبت شیر؟ من او را طعمه و او در من طامع اما تقدیر ازلی و غلبه حرص و امید مرا در این ورطه افکند.» (همان: ۱۰۵) بنابراین سخن دمنه که از ذهنیت گاو سرچشمه گرفته است، کارگر می‌افتد.

دمنه از ذهنیت شیر هم آگاهی دارد و به خوبی می‌داند که چه زمانی پیش شیر برود چه زمانی نرود چه چیزی بگوید و ... دمنه با هوشیاری تمام و دقت در نشانه‌ها و رفتارهای شیر او را محک می‌زند و اندازه زور و رای او را می‌داند. وقتی برای تحریک شیر می‌رود ذهنیت و برداشت خود از رفتار و افکار شیر را به گاو نسبت می‌دهد و می‌گوید گاو درباره تو چنین گفته: «شیر را آزمودم و اندازه زور و قوت او معلوم کرد و رای و مکیدت او بدانست و در هر یک خللی تمام و ضعفی شایع دیدم.» (همان: ۸۹) در صورتی که این حرف، اعتقاد درونی دمنه است.

بنابراین اگر گاو ذهنیت خود را پیش دمنه آشکار نمی‌کرد و شیر هم از ذهنیت خود پیش دمنه پرده برنمی‌داشت به راحتی سخن چینی و نقشه‌های دمنه عملیاتی نمی‌شد؛ هر دو آنها می‌بایست مواظب نفوذ رقیب باشند تا راه‌های سوءاستفاده و سخن چینی به آسانی گشوده نشود.

۲-۵-۲. آلودگی ساده‌لوحی و اعتماد بیش از حد به دیگران

اعتماد یکی از مهم‌ترین پایه‌های روابط اجتماعی است که باعث ایجاد روابط مثبت و سازنده می‌شود و می‌تواند به بهبود سلامت روان و رفاه اجتماعی افراد کمک کند. اعتماد کردن نوعی فرایند است که در مسیر زمان میسر می‌شود و الزامات خود را دارد که تلاش و مراقبت زیادی می‌طلبد. اعتماد به دیگران وقتی بیش از حد شد تبعات و اثرات منفی برای فرد و جامعه دارد؛ آسیب‌های روحی و روانی، ضررهای مالی و جانی از عواقب خطرناک اعتماد بیش از حد به دیگران است که یک ضعف و

آلودگی شخصیتی است. گاو وقتی دمنه برای بردنش به پیش شیر می‌آید و وصف شیر را از زبان دمنه می‌شنود می‌ترسد و به دمنه می‌گوید: «اگر مرا قوی دل گردانی و از بَاس او ایمن کنی با تو بیایم. دمنه با او وثیقتی کرد و شرایط تاکید و احکام اندران به جای آورد و هر دو روی به جانب شیر نهاند.» (همان: ۷۳) در اینجا می‌بینیم که گاو خیلی سریع به دمنه اعتماد می‌کند و با پای خویش به دهان شیر می‌رود.

در جایی هم که دمنه قصد دارد گاو را نسبت به شیر بدبین کند و مقدمات جنگ را بچیند از عهدی که بین خود و گاو در ملاقات اولیه بسته شده یاد می‌کند و از این طریق می‌خواهد خیرخواهی خود را نسبت به گاو به نمایش بگذارد تا او آسان‌تر و مطمئن‌تر بفریبد: «تو می‌دانی سوابق اتحاد و مقدمات دوستی من با خود و عهدهایی که میان ما رفته است در آن روزگار که شیر مرا نزدیک تو فرستاد هم مقرر است و ثبات من بر ملازمت آن عهد و رغبت در مراعات آن حقوق، معلوم» (همان: ۱۰۱) و گاو در جواب، دمنه را دوست شفیق و یار کریم عهد خطاب می‌کند. این ساده‌لوحی و اعتماد بیش از حد گاو به دمنه باعث می‌شود که توطئه و نقشه‌ها و سخن چینی دمنه موثر افتاد.

دمنه آگاه است که گاو بیش از حد به او اعتماد دارد و می‌داند که چگونه از این فرصت استفاده کند؛ در گفتگویی که با کلیله دارد به این اشاره می‌کند و می‌گوید: «به من مغرور است و از من ایمن، به غفلت او را بتوانم افکند. چه کمین غدر از مأمَن گشایند جای گیرتر افتد، چنانچه خرگوش به حیلَت شیر را هلاک کرد.» (همان: ۸۶)

آلودگی اعتماد بیش از حد به دیگران در شیر هم وجود دارد. او در اولین ملاقاتی که دمنه با او دارد با شنیدن چند سخن منطقی و خوب و لفظ‌بازی‌های دمنه، به او معجب می‌شود: «چون شیر سخن دمنه بشنود معجب شد» (همان: ۶۸) و در ادامه وقتی دمنه صحبت‌های خود را ادامه می‌دهد اعجاب شیر به او زیادت می‌شود: «چون دمنه از این سخن فارغ شد اعجاب شیر بدو زیادت گشت و جواب‌های نیکو و ثنای بسیار فرمود و با او الفتی تمام گرفت.» (همان: ۷۰) و دمنه از اینکه افسونش در گوش شیر مؤثر آمد بسیار شاد می‌گردد.

۳. نتیجه‌گیری

طبق نظریه آلوده‌انگاری ژولیا کریستوا نصراله منشی به عنوان سوژه/ فاعل سخنگو با طرح و به

تصویر کشیدن امر آلوده سخن چینی در داستان شیر و گاو به ابعاد پیچیده و چالش برانگیز این آلودگی توجه ویژه‌ای داشته است. از آنجا که بسیاری از آلودگی‌ها از یکدیگر سرچشمه می‌گیرند و تاثیر متقابل برهم دارند، نحوه تولد و تبدیل و تغذیه آلودگی‌ها توجه و تفسیر و تبیین خاصی می‌طلبد؛ طرح این داستان‌ها علاوه بر تاثیری که بر خود سوژه دارد برای جامعه و مخاطبان مفید و ضروری است که می‌تواند منجر به تغییرات مثبتی در افراد جامعه باشد. در داستان شیر و گاو هر سه شخصیت اصلی داستان در عین حال که از هم جدا هستند به هم وابستگی دارند و کنش‌های رفتاری آنها متأثر از همدیگر است و در پیدایش آلودگی سخن چینی مشارکت دارند که علاوه بر خودشان، اطرافیان را هم درگیر این امر آلوده ساخته‌اند. تنش‌های روانی که هر کدام از این شخصیت‌ها دارند باعث رفتارها و تصمیماتی برای ایجاد فرایند تسکین در خود می‌شود که در جریان داستان بسیار تاثیرگذار است. ترسِ دمنه از گمنامی و ترس شیر از آواز بلند و ترس گاو از ملک سباع هر سه را در تعامل با هم قرار داده است.

دمنه فرایند تسکین و ارتقای خود را در تقرّب به شیر و شیر فرایند تسکین و تأمین جایگاه فعلی را در همراهی دمنه و گاو، فرایند تسکین و امنیت جانی را در همراهی و موافقت با آن دو می‌داند. این تسکین و همدلی تا جایی خیلی خوب پیش می‌رود ولی تعادلی شکننده است؛ شیر در ترحیب و تقریب گاو مبالغت می‌کند، تنش‌ها و رانه‌های درونی و خویشتن‌کامی دمنه باز شعله‌ور می‌شود و فرایند تسکین و مکانیزم دفاعی را در حذف گاو می‌بیند با روش (آلودگی) سخن چینی؛ با شناختی که از توانایی‌های خود و ضعف‌های طرفین مقابل دارد، سطوح متفاوت تعامل را با آنها طرح‌ریزی می‌کند.

آلودگی حرص و طمع، قرار را از دمنه می‌گیرد و آلودگی حسادت او را بی‌قرارتر می‌کند؛ دست به دامن آلودگی حيله و نیرنگ می‌شود؛ آلودگی ترس شیر، موقعیت مناسب را برای دمنه فراهم می‌کند؛ علاوه بر آن آلودگی عجله و شتاب شیر، میدان‌داری سطحی و سرکش و سوزان؛ آلودگی‌های فاش کردن ذهن و اسرار خود پیش دیگران و ساده‌لوحی و اعتماد بیش از حد به دیگران در گاو هیزم‌های مهیا برای به بار نشستن و فروزان شدن آتش و آلودگی سخن چینی؛ چون جمع شد معانی، گوی بیان توان زد. بنابراین آلودگی‌های هر کدام از این سه شخصیت زمینه‌ساز تولید آلودگی سخن چینی شده است.

منابع و مآخذ

اولیایی صف سری، سیدفاطمه (۱۳۹۲). مطالعه شخصیت‌های زن در آثار منتخب تونی موریسون تحت خوانشی بر تئوری روان تحلیلی آلوده‌انگاری جولیا کریستوا. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، استاد راهنما احمد مهروند، دانشگاه شهید مدنی آذربایجان.

پورعلی، حجت الله؛ رویین تن، فرهمین؛ باقری، نرگس (۱۳۹۲). خوانش رمان قاعده بازی فیروز زنوری جلالی، بر پایه نظریه آلوده‌انگاری ژولیا کریستوا. مطالعات داستانی (نقد داستان معاصر)، سال دوم، ش ۲، صص ۳۹-۲۶.

حاجی‌زاده، ابوالفضل؛ مهرآیین، مصطفی (۱۳۹۳). متن و قدرت؛ چارچوبی نظری برای تفسیر انتقادی متن. نقد ادبی، ش ۲۸، صص ۳۱-۵۱. DOI: 20.1001.1.20080360.1393.7.28.2.4. حق‌پرست هفتخانی، فاطمه (۱۴۰۱). بازخوانی تحلیلی باب‌های پادشاه و برهمنان و شاهزاده و یاران او کلیله و دمنه بر مبنای رمزگان و تولید معنا. پژوهشنامه متون ادبی دوره عراقی، ش ۴، صص ۴۱-۵۴. زمانی، فاطمه (۱۳۹۸). تحلیل اسطوره‌ای - بینامتنی رمان حیرانی براساس نظریه آلوده‌انگاری ژولیا کریستوا. ادبیات عرفانی و اسطوره‌شناسی، ش ۵۴، صص ۱۳۵-۱۶۱.

DOI: 20.1001.1.20084420.1398.15.54.5.3
سلیمی کوچی، ابراهیم؛ سکوت جهرمی، فاطمه (۱۳۹۳). کاربست نظریه آلوده‌انگاری ژولیا کریستوا در شعر دلم برای باغچه می سوزد فروغ فرخزاد. جستارهای زبانی، ش ۱۷، صص ۸۹-۱۰۱.
صادقی نقدعلی؛ علیا، فاطمه؛ رقیه بهادری (۱۴۰۱). بررسی رمان شازده احتجاب بر اساس نظریه آلوده‌انگاری کریستوا. نقد و نظریه ادبی، ش ۱۳، صص ۷۹-۱۰۱. DOI: 10.22124/naqd.2022.21300.2316.
علامی، ذوالفقار؛ فاطمه باباشاهی (۱۳۹۶). جستاری کوتاه در بررسی داستان سیاوش بر اساس نظریه آلوده‌انگاری ژولیا کریستوا. پژوهش زبان و ادبیات فارسی، ش ۴۶، صص ۱-۲۶.

DOI: 1395082993303991

فروند، ژولین، (۱۳۸۴)، سیاست چیست؟. ترجمه عبدالوهاب احمدی، تهران: آگه.
مک آفی، نول. ۱۳۸۴، ژولیا کریستوا. ترجمه مهرداد پارسا، تهران: مرکز.
منشی، نصراله، (۱۳۹۲)، کلیله و دمنه. تصحیح مجتبی مینوی، تهران: ثالث.
ولی‌زاده، ابوالقاسم و همکاران (۱۳۹۴). اعتبار و روایی ساختار عاملی فرم تجدیدنظر شده مقیاس اسلامی حسادت. دانش و پژوهش در روانشناسی کاربردی، ش ۳ (پیاپی ۶۱)، صص ۱۰۰-۱۱۲.

References

- Allami, Z. and Babashahi, F. (2016). A Short Research on Siavash's Story Based on Julia Kristeva's Contamination Theory. *Persian Language and Literature Research*, vol. 46, pp. 1–26. (In Persian)
- Farund, J. (2004). *What Is Politics?* Translated by; Abdul Wahab Ahmadi. Tehran: Agge. (In Persian)
- Hajizadeh, A. and Mehraayin, M. (2013). Text and Power; A Theoretical Framework for the Critical Interpretation of the Text. *Literary Review*, vol. 28, pp. 31–51. (In Persian)
- McAfee, N. (2005). *Julia Kristova*. Translated by; Mehrdad Parsa, Tehran: Markaz. (In Persian)
- Monshi, N. (2012). *Kalileh and Demaneh*. edited by Mojtaba Minavi, Tehran: Sales. (In Persian)
- Olyaei Safsari, F. (2012). Study of Female Characters in the Selected Works of Toni Morrison Takhtkhanashi on Julia Kristeva's Psychoanalytical Theory of Contamination. Master's thesis, supervisor Ahmad Mehrond, Shahid Madani University of Azerbaijan. (In Persian)
- Pourali, H.; Roayintan F.; Bagheri, N. (2012). Reading the Novel *Game of Thrones* by Firoz Zenuri Jalali Based on Julia Kristeva's Contamination Theory., *Fiction Studies*, second year, vol. 2, pp. 26–39. (In Persian)
- Sadeghi N., Olia, F., Bahadri, R. (2022). Examination of the Novel *Prince of Ihtjab* Based on Kristeva's Contamination Theory. *Literary Criticism and Theory*, vol. 13, pp. 79–101. (In Persian)
- Salimi Kouchi, E., Sakot Jahormi, F. (2013). Using Julia Kristeva's Pollution Theory in Forugh Farrokhzad's Poem "My Heart Burns for the Garden". *Linguistic Essays*, vol. 17, pp. 89–101. (In Persian)
- Walizadeh, A. et al., (2014). Validity and Factorial Structure of the Revised Form of the Islamic Jealousy Scale. *Knowledge and Research in Applied Psychology*, vol. 3 (61), pp. 100–112. (In Persian)
- Zamani, F. (2018). An Intertextual-Mythological Analysis of *Hirani's* Novel Based on Julia Kristeva's Theory of Symbolic Contamination. *Mystical Literature and Mythology*, vol. 54, pp. 135–161. (In Persian)